

Gadymy türkmenleriň «ýada daşynyň» jadyly güýji

Category: Geň-taňsy wakalar, Kitapcy, Sözler, Türkmen dili

написано kitapcy | 21 января, 2025

Gadymy türkmenleriň "ýada daşynyň" jadyly güýji GADYMY
TÜRKMENLERIŇ «ÝADA DAŞYNYŇ» JADYLY GÜÝJI

Iňňän gadymy döwürlerden bäri: «Türkleriň atalaryna asmandan inen jadyly daş sowgat edilipdir. Bu daş elmydama türk şamanlarynda we beýik türk serkerdelerinde saklanypdyr» diýen ynanç dowam edip gelýär. Özem iň gyzykly ýeri häli-häzirem bu daşyň belli şaman ruhanylarynda saklanýandygyny öňe sürýänler bar.

Bu aýdylýanlaryň ýöne bir ynançdan ýa-da myş-myşdan ybarat däldigine münlerçe ýyl owalky hytaý senenamalary güwä geçýär.

«Türkleriň medeni kökleri» atly kitabynda-da jikme-jik aýdyp geçişim ýaly gadymy türk(men)lerde şeýle daşyň (ýada daşy) bolandygy barada köpsanly taryhy çeşmeler bar. Hytaý çeşmeleri türkleriň bu daş arkaly islän wagtlary ýagyş-gar ýagdyryp bilendiklerini ençeme ýerde belläp geçýär.

Ata-babalarymyzyň islän wagtlary ýagyş, gar, çabga ýagdyryp, ýel öwürdirip bilendikleri barada, hatda hasrat turuzandyklaryna degişli ilkinji taryhy maglumat şudur:

Türkleriň nesilbaşysy hunlaryň demirgazygynda ýaşayan So neberesindendi. Oýmagyň kethudasy Anan-bu bolupdyr. Olar ýetmiş dogan eken. Birinjisi urkaçy möjekden emele gelip, adyna İçjini-nişibu diýer ekenler. İçjini-nişibu adatdan daşary tebigy hadysalara erk edip bilipdir. Ýagyş ýagdyryp, tupan turuzyp başarypdyr.[23]

Şeýle-de hytaý çeşmelerinde 449-njy ýylda ýüze çykan söweş barada gürrüň berilende, bu mesele bilen baglanyşykly şeýle setirlere duş gelinýär:

«...Demirgazyk hunlaryň tabynlygyndaky Ýüje-ban jemagatynda

şeýle ruhanylar bardy; duşmana garşy garşylyklaýyn hüjüme geçenlerinde, güýçli ýagyş ýagdyrdylar, harasat turuzdylar. Duşmanyň her ondan üçüsi suw-sile gark boldy, sowuklap öldi.

Yslam çeşmelerinde türk(men)lerde birmahallar bolan bu daşa, «ýagyş daşy» manysyny berýän «Hajer-ül Matar» ýa-da «Seng-y Jede» diýen at berilipdir. Yslam çeşmelerinde ýazylanlara siňňin seredilende, türk(men)leriň by jadyly daşy bilen musulmanlaryň ýakyndan gyzyklanandygyny görmek bolýar.

Yslam taryhçysy Ibnül Fakyhyň ýazmagyna görä, abbasy halyfy Mamun bu hikmetli daşy öwrenmek üçün Nuh ibn Esed atly birine ýörite tabşyryk beripdir.

Nuh ibn Esed türk(men)leriň arasynda bolanda, daş barada aýdylýanlaryň hakykatdygyny, ýöne munuň nähili bolýandygyna akyl ýetirmändigini halyfa habar beripdir.

Ibnül Fakyh taryhy ýazgylarynda Horasanyň emiri Ysmaýyl ibn Ahmedini Ebul Abbasa aýdan sözlerine ýer beripdir:

«Ýigrimi mün atly bilen tür(men)lere garşy garpyşyga çykdim. Garşymyzda boýdan-başa ýaraglanan altmyş mün türk bardy. Olaryň käbiri biziň tarapymyza geçdi. Biziň tarapymyza geçenler türk(men)leriň ýagyş ýagdyrjakdyklaryny aýtdylar. Biz bolsa olara: «Siziň kalbymyzdan küfür henizem çykmandyr, beýle işleri adam başarmaz» diýdik. Olar: «Biziňki aýtmak, size duýdurýarys. Olaryň taýynlanýan wagtlary ertir säher çagydyr. Serediň ýagdaýyňyza...» diýdiler. Daň atdy. Gorkunç gara bulutlar üstümüzizi gurşap aldy. Hemmeler gorka düşdi. Görlüp-eşdilmedik çabga başlady».

Ibnül Fakyh bu hadysanyň dowamynda Ysmaýyl ibn Ahmedini iki rekagat namaz okap bu çabgany türk(men)leriň öz üstüne gönükdirendigini ýazýar.

Şol wagtlar arap yslam goşunlarynyň «Allanyň esgerleri» diýen ady göterýändikleri üçin at-abraýdan gaçmaklaryna sebäp boljak bular ýaly hadysalara duçar bolmaklary ylalaşyp boljak zat däldi. Şonuň üçin agzalýan ýagyş çabgasyny, gaý-tupany namaz okap türk(men)leriň öz üstüne gaýtarmagyna geň galyp oturmagyň hajaty ýok.

Daşly gürrüňimize dolanyp geleliň...

Gadymy türk mifologiasynyň esasy düzýän köpsanly legendalarda-da bu daşdan söz açylýar. Hatda ol daşym ulanylyşy barada-da gyýtaklaýyn aýdylýan ýerler bar... Sözüme mysal hökmünde «Är Gökje» dessanyndan bir parçany okalyň:

«...Ýamndaky adamlar suwsady. Är Kosaýa suwdan kösenýändiklerimi aýtdylar. Är Kosaý salpy gulakly sary atynyň eýeriniň aşagyndan «jaý daşyny» çekip çykardy. Hallan atdyra-atdyra ýere taşlady. Asmandan ýagş ýagdy. Ýagş suwundan gandylar».

Abdylkadyr Inan «Gadymy türk dininiň taryhy» atly kitabynda «El-Lügatün Newiýýe» diýen köne kitapda «ýada daşy» barada şeýle maglumatyň bardygyny ýazýar:

«Ýagş monjugy» diýilýän bir daşjagaz bar. Oňa gurban edilen malyň gany sürtülýär welin, yagş ýagyp başlaýar».

Bu syrly daş barada bize mälim bolan ähli maglumatlary seljerenimizde, ulanmak üçin daşy suwuň içine goýulýandygyny, suwuň üstüne sallap goýulýandygyny, biri-birine sürtýändiklerini ýa-da daşyň saga-çepe hallan atdyrylyp ýere taşlanýandygyny görýäris.

Bu barada pars dilinde biziň günlerimize çenli gelip ýeten bir sygyrda «ýada daşynyň» ulanylyşy baradaky gyzykly maglumaty türkmen diline edilen çeper terjimesinde siziň bilen paýlaşaryn:

«Ol şekilli daşa doga edilse,
Gök ýarylar, jemlenişer bulutlar.
Ýagş ýagar suw-sil edip dünýäni,
Bu işleri köp edýärler türkler».[24]

Bu aýdylanlardan çen tutsak, daşyň ulanylyş metodlary bilen aň energiýasynyň ony herekete getirmeginiň arasynda örän ýygý baglanşyk bardygyny bilmek kyn däl. Diýmek biz pikirler bilen hereketlendirilen jisim häsiýetli daş bilen ýüzbe-ýüz bolýarys.

Daşyň iň soňky gezek haçan ulanylandygy anyk belli däl, ýöne bu daşdan Osmanlylaryň hem habarlydyklaryny taryhy çeşmeler habar berýär.

Şaban Şypaýynyň Mehmet IV soltana ýazan «Risale-i şifaiýýe fi beýjini enwa-i ahjar» atly eseriniň 14-nji sahypasynda bu daş barada gymmatly maglumatlary berýär:

«Asmanda ýekeje übtük bulut ýokka «ýada daşy» bilen geçirilen tilsimden iki sagat geçensoň bulutlar peýda bolup başlar. Yzyndanam bereketli ýagyşlar ýagar. Näçe ýagyşa zerurlyk bolsa, şonçarak ýagdyrmak ýadaçynyň ussatlygyna baglydyr. Daşlar dürli reňkli bolup bilýär. Esasanam goňras reňkli daşlaryň üstünde gyzyň menekler bar. Ak reňkli daşlarda-da gyzyň menekleriň bolýandygyna gabat gelnipdir. Daşyň ululygy ýumurtganyň ululygynda bolupdyr».

Bu aýdylanlar Mahmyt Kaşgarlynyň berýän maglumatlaryna birmebir gabat gelip dur.

Mahmyt Kaşgarly agzalýan daşyň iki dürli bolýandygyny we käbir ýerlerde onuň birine «Örünk gaş», beýlekisine «Gara gaş» diýilýändigini ýazýar. «Örünk» sözi köne türkmen dilinden häzirki dilimize geçirilende «ak» diýmegi aňladýar.

Güýçli jalalardan ekin meýdanlaryny goramak üçin daş ýokardan bir ýerden asylyp goýlupdyr we oňa el degridmändir. Ony diňe bu işiň syryny bilýän ýadaçylar ellämege we ulanmaga haky bolupdyr.

Daşlaryň biri-birine sürtülmegi we bir gap doly suwuň içine atylmagy netijesinde bu iş amala aşyrylypdyr. Ýöne bu işleri diňe onuň syrlaryna belet adamlar (ýadaçylar) etmeli eken. Eger başga kişiler bu işi etmäge çalyşsa, hiç hili netije gazanmandyr. Daşy suwa atanyň bilen işiň bitdigi bolmandyr...

Indi bolsa bu daşy ulanylyş metodlaryny doly ýerine ýetirmän ulanylanda, nähili netije bilen tamamlanandygyny görkezýän, XIII asyrda bolup geçen we taryhy çeşmelere anyk fakt bolup geçen bir hadysany siziň bilen paýlaşmak isleýärim:

«Welaşgerdiň etegine gelenimizde ýerli halk bize jokrama yssy, guraklyk we janly-jandarlary bimaza edýän siňekler barada

aýtdylar. Netijede daşlaryň kömegi arkaly ýagys ýagdyrmak barada karara gelindi. Çäräni soltanyň hut özi gözegçiligine aldy.

Ilkibaşda men muňa ynanmaýardym. Emma soňra munuň birnäçe tejribeler arkaly hakykatdygyny gözüm bilen gördüm» diýen S.A.Nesewi wakanyň dowamyny şeýle beýan edýär:

«Bu gezek gije-gündizläp üznüksiz ýagan ýagyşlardan ýaňa halk näderini bilmän aljyrap başlady. Hemmeler ýagys jadysyny etdirendikleri üçin puşman etdiler. Şeýle bir güýçli ýagys ýagdy welin, çar tarap palçyga we batgalyga bürendi. Soltan çadyryna-da girip bilmedi. Ýagys diňjegem bolanokdy. Sil-suw dünýäni weýran etdi. Şol ikiarada soltanyň enesiniň oňa şeýle diýenini eşitdim:

«Sen älemiň hudawendigärisiň... Emma ýagys ýagdyrmagyň däl... Bu gaý-tupany turuzyp ýalňyşdyň... Seniň deregiňe başga biri bolsa muny etmezdi, diňe gerekli mukdarda ýagdyrardy».

Daşlary nädogry ulanmagynyň nähili netijelere äkitjekdigi ýokardaky maglumatdanam aýdyň görünýär. Galyberse-de bu daşlara Atlantisde ulanylanlaryň kiçijik mysaly hökmünde seretsek, onda Atlantisdäki şeýlekin daşlaryň äpet energiýa merkezleriniň negatiw gurşawyndaky hereketiniň niçiksi tebigy katastrofalara sebäp bolandygyny çaklabermeli.

Ergun JANDAN. Geň-taňsy wakalar